

UNIVERSITATEA „BABEȘ-BOLYAI” CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOSOFIE
ȘCOALA DOCTORALĂ „ISTORIE. CIVILIZAȚIE. CULTURĂ”

REUNIUNILE DE ÎNVĂȚĂTORI
GRECO-CATOLICI ROMÂNI DIN
TRANSILVANIA ȘI BANAT

Conducător de doctorat:

Prof. Univ. Dr. BOCȘAN NICOLAE

Doctorand:

POP (TĂNESCU) IULIA-MARIA

Cluj-Napoca

2013

CUPRINS

Introducere.....	3
Capitolul I: Primele manifestări ale asociaționismului învățătoresc pe plan european.....	16
1.1. Asociații de învățători în Germania	17
1.2. Ecourile asociaționismului învățătoresc în Banat și Ungaria	19
Capitolul II: Profilul intelectual al învățătorului român la sfârșit de secol XIX și început de secol XX	21
2.1. Principii pedagogice europene în pregătirea pedagogică a învățătorilor români	22
2.2. Manuale folosite în școlile greco-catolice	26
2.3. Încercări de uniformizare a programei școlare	30
Capitolul III: Înființarea și organizarea reuniunilor de învățători în Transilvania.....	39
3.1. Reuniunea Învățătorilor Români Sălăjeni	39
3.1.1. Membrii reuniunii. Clasificare și atribuții	43
3.1.2. Funcționarii reuniunii	44
3.1.3. Achitarea contribuțiilor	46
3.1.4. Alegerea funcționarilor	47
3.1.5. Adunarea generală. Structură și competențe	47
3.1.6. Comitetul Central. Organizare și atribuții	48
3.1.7. Dizolvarea reuniunii	50
3.1.8. Reuniunile filiale	50
3.2. Reuniunea învățătorilor greco-catolici din Arhidieceza greco-catolică de Alba Iulia și Făgăraș	64

3.3. Reuniunea „Mariana” a învățătorilor greco-catolici din Năsăud	75
3.4. Reuniunea învățătorilor greco-catolici din jurul Gherlei	81
3.5. Reuniunea învățătorilor greco-catolici din Maramureș	87
3.6. Reuniunea învățătorilor greco-catolici din Arhidiaconatul Sătmăruului, Dieceza de Oradea	93
3.7. Reuniunea învățătorilor greco-catolici din comitatele Sătmăru și Ugocea aparținătoare la Dieceza de Gherla	105
Capitolul IV: Înființarea și organizarea reuniunilor din Banat	109
4.1. Reuniunea învățătorilor greco-catolici din Lugoj	109
4.2. Reuniunea învățătorilor greco-catolici din ținutul Hațegului	113
Capitolul V: Reuniunile greco-catolice și cele de stat maghiare	117
5.1. Asociația tuturor reuniunilor din țară	117
5.2. Cassa învățătorilor budapeștani și Fondul de ajutorare a învățătorilor catolici de rit latin și grec din Strigoniu	123
5.3. Chestiunea diurnei	127
Capitolul VI: Încercări de federalizare a reuniunilor de învățători	129
Capitolul VII: Susținerea financiară a reuniunilor	136
7.1. Fondurile scolastice	136
7.2. Fondul funerar	140
7.3. Fondul Toți pentru unul	142
7.4. Fondul de ajutor destinat elevilor preparandiali	143
7.5. Reuniunea de înmormântare	145
7.6. Orfelinatul	146
Capitolul VIII: Rolul reuniunilor de învățători în culturalizarea poporului	148
Capitolul IX: Biblioteci ale reuniunilor	160
9.1. Biblioteca centrală a Reuniunii Învățătorilor Români Sălăjeni	161
9.2. Biblioteca cercului Băsești a Reuniunii Învățătorilor Români Sălăjeni	164

9.3. Biblioteca Reuniunii învățătorilor din Arhidieceza greco-catolică de Alba Iulia și Făgăraș	169
9.4. Bibliotecile reuniunilor din Gherla, Năsăud, Hațeg și Lugoj	170
9.5. Biblioteca Reuniunii învățătorilor greco-catolici din Arhidiaconatul Sătmăruului	171
Capitolul X: Presa reuniunilor	173
10.1. <i>Învățătorul român</i>	173
10.2. <i>Foaia scolastică</i>	179
10.3. <i>Școala practică</i>	182
Capitolul XI: Inteligența românească și membrii reuniunilor	185
Capitolul XII: Personalități marcante din viața confesiunilor și a reuniunilor: Alimpiu Barbulovici, Victor Mihályi de Apșa, Tit Bud, Ioan Marian	187
12.1. Alimpiu Barbulovici	187
12.2. Dr. Victor Mihályi	188
12.3. Tit Bud	190
12.4. Ioan Marian	192
CONCLUZII	194
ANEXE	201
BIBLIOGRAFIE	308

Secolul al XIX-lea a fost martorul unui avânt cultural și științific determinant pentru evoluția ulterioară a societății, iar școala, ca instituție culturală de bază, a jucat un rol central. Acum este momentul în care sub influența legilor reformatoare ale statelor se conturează structuri organizatorice noi, între care cele constituite pe criterii profesionale sunt de o însemnătate aparte. Pe fondul unui curent asociaționist general care s-a manifestat în plan european încă din secolul al XVIII-lea dar mai pregnant din prima jumătate a secolului al XIX-lea și care a determinat întărirea coeziunii profesionale și de breaslă la toate categoriile socio-profesionale, cadrele didactice de toate gradele și-au fondat propriile asociații care să le reprezinte interesele profesionale și implicit pe cele personale.

Prin intermediul cercetării desfășurate în timpul stagiului de doctorat, ne propunem să reliefăm apariția și evoluția reuniunilor constituite de către învățătorii români greco-catolici din Transilvania și Banat în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea și prima jumătate a secolului XX.

În vederea conturării unui cadru general se impune să înțelegem unde și cum au apărut primele asociații didactice europene, care au fost factorii ce au determinat preluarea modelului și constituirea lor de către învățătorii români greco-catolici din Transilvania și Banat, în timpul dualismului austro-ungar.

Printr-un demers constituit din aproape în aproape, prin interogarea unor aspecte dependente între ele, am delimitat structural XII capitole și 43 de subcapitole care tratează subiecte dintre cele mai diverse: constituirea reuniunilor, membrii și atribuțiile lor, tematica și desfășurarea ședințelor, critica și „anticritica”, combaterea absenteismului, uniformizarea programei școlare, înființarea și dotarea bibliotecilor, constituirea unor fonduri de ajutor reciproc, înființarea unor organe de presă, culturalizarea lumii rurale, legăturile stabilite cu asociații de stat sau încercările de federalizare a învățătorilor români confesionali.

În **Capitolul I** am încercat să surprindem **Primele manifestări ale asociaționismului învățătoresc pe plan european**, unde am identificat organizații ale cadrelor didactice de toate gradele, apărute încă de timpuriu în mediile germane și slovace unde la 1786 s-a înființat Asociația profesorilor din regiunea Malohont, iar mai târziu, în 1813 Uniunea învățătorilor germani. Până la momentul 1868, când prin articolul 147 din Legea XXXVIII s-a instituit în Monarhia Austro- Ungară obligativitatea constituirii de reuniuni pentru învățătorii care

funcționau în școlile populare și cele de stat, fapt ce a determinat o creștere numerică spectaculoasă prin difuzarea modelului la toate celelalte națiuni, în prima jumătate a secolului al XIX-lea polul de acțiune era mai pregnant în mediile germane, slovace, croate și italiene, unde s-au înregistrat primele efecte benefice ale acestor reuniuni. La mijlocul secolului al XIX-lea, rețeaua acestor asociații funcționa în mai toată Europa, rezultată pe de o parte din necesitatea instituirii unor noi forme de instrucție și educație (de exemplu instituțiile preșcolare, școlile elementare pentru ambele sexe, duminicale sau serale) care să corespundă unei societăți aflate într-o continuă transformare, iar pe de altă parte, din dorința de a contribui la dezvoltarea sistemelor școlare existente, prin optimizarea activităților didactice și creșterea calitativă a învățământului. Pentru atingerea acestor obiective, reprezentanții instituțiilor școlare, profesorii și învățătorii, s-au întrunit inițial în cadrul unor simple conferințe în care se discutau probleme de interes general și mai apoi în cadrul unor reuniuni, structuri organizatorice noi și complexe, cu membri cotizanți, funcționari și filiale, în care dezbaterile metodologice și activitățile curente au căpătat un caracter oficial, mai profund și mai bine organizat.

După ce am urmărit evoluția fenomenului pe plan european și am stabilit cadrul legislativ care a favorizat apariția reuniunilor în Monarhia Austro- Ungară, am detaliat modul de organizare a învățătorilor maghiari în comisii județene și subcomisii, reprezentate în Adunarea generală a tuturor dascălilor din Ungaria sau în Comisia regnicolară.

În limitele aceluiași tipar am arătat cristalizarea primelor organizații didactice în spațiul german și preluarea modelului în Banat, unde studenții întorși de la studii din Germania au promovat gândirea și modul de organizare instituit de Adolph Diesterweg. Reținem contribuția substanțială a acestui mare pedagog de factură pestalozziană, care a militat pentru laicizarea învățământului și organizarea de asociații didactice, uneori cu accente sindicale, care să susțină interesele învățătorilor germani.

În Banat au funcționat asociații ale învățătorilor germani, greco-orientali și două „reuniuni surori”, Reuniunea învățătorilor greco-catolici din Lugoj și Reuniunea învățătorilor greco-catolici din ținutul Hațegului. Numărul acestora se extinde pe harta Transilvaniei moderne prin Reuniunea Învățătorilor Români Sălăjeni, Reuniunea învățătorilor greco-catolici din Arhidieceza de Alba Iulia și Făgăraș, Reuniunea „Mariana” a învățătorilor greco-catolici din Năsăud, Reuniunea învățătorilor greco-catolici din jurul Gherlei, Reuniunea învățătorilor greco-catolici din Maramureș, Reuniunea învățătorilor greco-catolici din Arhidiaconatul Sătmarului din

Dieceza de Oradea și Reuniunea învățătorilor greco-catolici din Comitatele Satu Mare și Ugocea înființată în Dieceza de Gherla.

Instituirea unor noi forme de dezvoltare personală și perfecționare metodică în rândul învățătorilor greco-catolici români se încadrează într-un curent asociaționist european care s-a manifestat în spațiul românesc prin intermediul casinelor, a societăților de lectură ale elevilor și studenților, a societăților teatrale, muzicale, a breslelor de meșteșugari, a reuniunilor de farmaciști și naturaliștilor, cele de femei sau cele închinare Sfintei Fecioare Maria.

După ce am identificat și schițat o scurtă definiție a reuniunilor de învățători și am realizat încadrarea acestora într-un curent asociaționist general cu accente naționale și confesionale, am condus cercetarea spre o nouă etapă, în **Capitolul II** prezentând primele mijloace de instruire metodică, respectiv activitățile practice desfășurate în cadrul școlilor de aplicație a preparanților și dezvoltarea ulterioară a acestora printr-o învățare continuă, susținută de parcurgerea individuală a unor lucrări de specialitate sau literare, precum cele ale lui Voltaire, Montesquieu Jean Jacques Rousseau sau cele naționale reprezentate prin vechii cronicari moldoveni Miron Costin și Ion Neculce ori Nicolae Bălcescu, Ion Heliade Rădulescu sau Mihail Kogălniceanu care conturează în cele din urmă un **Profil intelectual al învățătorilor** români confesionali.

Am urmărit totodată infiltrarea în mediile școlare românești a unor principii pedagogice de referință precum cele herbart- zilleriene sau metodele fonomimică, scriptologică sau cea a cuvintelor normale, și am reliefat influența pe care acestea au avut-o asupra gândirii unor pedagogi români consacrați precum Petru Șpan, Ștefan Velovan sau Vasile Petri, a cărui contribuție am urmărit-o și din perspectiva faptului că a fost unul dintre cei mai importanți autori de manuale. Rămânând în sectorul rechizitelor școlare, am făcut câteva considerații pe marginea manualelor folosite în școlile greco-catolice românești și un scurt inventar al celor interzise prin ordinul ministerial nr. 17095 din 1906.

Uniformizarea programei școlare prin achiziționarea unor cărți și rechizite de cancelarie comune, înființarea bibliotecilor școlare sau implementarea unor planuri de învățământ unice precum Planul de învățământ pe 35 de săptămâni întocmit pe baza actelor și decretelor sinodale orădene și aprobat pentru școlile din Arhidiaconatul Sătmăruului în anul 1899 sau Planul special al orelor pentru școala poporală greco-catolică română prevăzută cu un învățător, au reprezentat tot atâtea direcții de analiză.

În **Capitolul III** intitulat sugestiv **Înființarea și organizarea reuniunilor de învățători în Transilvania** am expus tematic și cronologic atât elementele structurale comune tuturor reuniunilor, cât și activitățile proprii desfășurate la nivel central sau filial.

Pentru o privire de ansamblu asupra modului de funcționare a acestor reuniuni trebuie să facem o retrospectivă la Legea XXXVIII prin care cele două biserici românești, greco-catolică și ortodoxă, au obținut statutul de autoritate tutelară a școlilor confesionale. În acest context, toată responsabilitatea funcționării acestor instituții, de la asigurarea localurilor școlare, dotarea claselor cu material auxiliar, didactic ori instituirea și perfecționarea învățătorilor în cadrul reuniunilor intra sub jurisdicția bisericilor.

Patronul spiritual suprem al tuturor reuniunilor era mitropolitul. Subordonații acestuia pe scară ierarhică, episcopii din diecezele sufragane erau președinții de onoare ai asociațiilor, iar vicarii, conducătorii lor în teritoriu, unde existau reuniuni centrale și structuri organizatorice mai mici numite filiale.

Fiecare reuniune filială își desfășura activitatea în granițele unui protopopiat, cu protopopul tractului respectiv în funcția de președinte. De regulă, învățătorii erau proporțional reprezentați în structura de conducere însă, au existat și excepții, cum este cazul Reuniunii învățătorilor greco-catolici din jurul Gherlei în care doar funcția de bibliotecar i-a fost atribuită unui învățător, restul funcțiilor fiind ocupate de către profesorii Preparandiei din Gherla, artizanii acestei reuniuni.

Pe lângă organizarea, deschiderea și conducerea lucrărilor adunărilor generale, protopopii aveau misiunea de a urmări și facilita strângerea contribuțiilor bănești ale membrilor, difuzarea cărților, a revistelor de specialitate ori a deciziilor consistoriale în teritoriu. La baza piramidei se aflau membrii ordinari - învățătorii, cărora li se datora practic activitatea reuniunilor.

Desfășurate în mod normal de câte două ori pe an la nivel filial și o dată în cazul reuniunii centrale, adunările generale erau expresia vie a idealului reuniunii, cu beneficii pe mai multe planuri. Pe de o parte, prin sistemul uzual rotativ instituit și excepțional prin cel al „tragerii la sorți”, învățătorii erau obligați să participe activ la ședințe, să elaboreze planuri de lecții- element de noutate introdus de reuniuni, să consulte bibliografie de specialitate sau să-și asigure instrumente didactice de cea mai bună calitate. Făcând aici o scurtă paranteză, amintim zelul unora dintre învățători care au improvizat materiale didactice dintre cele mai inedite, dar și ignoranța sau superficialitatea altora, care nu-și țineau lecția pe motiv că nu dispun de materiale auxiliare corespunzătoare. Un rol important pentru perfectarea metodologică folosită de către

propunător îl avea comisia de critică, care analiza atât prestația pedagogică și metodologică a învățătorului cât și nivelul colectivului de elevi.

Pentru a controla absenteismul reuniunile au instituit „amendarea” absențelor cu taxe ce puteau varia între 2 și 4 florini, în funcție de numărul abaterilor consemnate. Deși inedită și blamată uneori, metoda a avut efectele scontate. Baniile cumulați în acest fel au fost redirecționați în scopuri practice bine determinate, precum achiziționarea cărților pentru bibliotecile filiale ale reuniunilor.

În vederea înțelegerii complexității administrative am detaliat aspecte legate de clasificarea și atribuțiile membrilor: ordinari, fondatori, onorari, corespondenți, părtinitori sau ajutători, modalitatea de alegere și prerogativele funcționarilor, respectiv a președintelui, vicepreședintelui, secretarului prim și a celui secundar, atribuțiile bibliotecarului, notarului, casierului, controlorului și ale avocatului. Am urmărit totodată stabilirea contribuțiilor și achitarea lor, structura și competențele Adunării generale, organizarea și atribuțiile Comitetului Central, dizolvarea reuniunii sau manifestarea învățătorilor în cadrul reuniunilor filiale.

În limitele aceluiași tipar am analizat în **Capitolul IV Înființarea și organizarea reuniunilor din Banat**, respectiv a Reuniunii învățătorilor greco-catolici din Lugoj și a Reuniunii învățătorilor greco-catolici din ținutul Hațegului, subordonate Episcopiei de Lugoj.

Ineditul asociaționismului învățătoresc greco-catolic românesc este înscrierea și activarea membrilor acestor reuniuni în organizații ale statului maghiar, precum Asociația tuturor reuniunilor din Ungaria, Casa învățătorilor budapeșteni sau Fondul de ajutorare a învățătorilor de rit latin și grec de la Strigoniu. Plasând evenimentele în perioada de maghiarizare forțată promovată în timpul dualismului austro-ungar și pe fondul unei atitudini restrictive din partea reprezentanților statului care încercau să limiteze sau să împiedice chiar, ținerea adunărilor românești, ne punem întrebarea firească, ce a determinat această atitudine conciliantă a învățătorilor români? Explicația rezidă în aceea că dorința de a obține unele drepturi echivalente cu ale învățătorilor maghiari a primat în fața naționalismului. Așa se explică participarea dascălilor români la fondurile acestor organizații, unele dintre ele constituite pentru perfecționarea metodică, altele pentru acordarea unor ajutoare financiare ori cazare pentru elevii români trimiși la stagii școlare în Budapeșta. Toate aceste aspecte sunt detaliate în **Capitolul V** intitulat **Reuniunile învățătorilor greco-catolici și cele de stat maghiare**.

Dat fiind faptul că acordarea unei diurne care să acopere cheltuielile aferente deplasărilor la diversele consfătuiri ale reuniunilor învățătoarești a fost o problemă comună, intens dezbătută, am emis câteva considerații și asupra ei.

La începutul secolului XX activitățile desfășurate în cadrul reuniunilor sunt canalizate spre înființarea unor alianțe, a unor structuri organizatorice noi, regionale și de mai mare amploare, care să reprezinte interesele tuturor învățătorilor Transilvania și Banat, motiv pentru care în **Capitolul VI** tratăm **Încercările de federalizare a reuniunilor de învățători**.

Susținerea financiară a reuniunilor prin cotizații, donații ori instituirea Fondurilor școlastice sau a unor noi forme de ajutor reciproc: Fondul funerar, Fondul „Toți pentru unul”, Fondul de ajutor destinat elevilor preparandiali, Reuniunea de înmormântare sau Orfelinatul destinat îngrijirii descendenților orfani ai învățătorilor și învățătoarelor de la școlile populare elementare, superioare și civile, directoarelor de azile și ai tuturor profesorilor preparandiali din Arhidieceza greco-catolică de Alba Iulia și Făgăraș și diecezele sufragane ale Mitropoliei de Blaj sunt tratate tematic în **Capitolul VII**.

Dat fiind faptul că reuniunea nu era subvenționată de stat, ci își asigura resurse financiare proprii (din contribuțiile membrilor, donații, din tipărirea și vinderea unor opere pedagogice sau a unor bilete de bal) menținerea acestui sistem filantropic a constituit un efort suplimentar.

Întrucât reuniunile de învățători erau organizații profesionale cu caracter cultural organizate pe baze național-confesionale, care și-au propus pe lângă perfecționarea metodică a membrilor și ridicarea nivelului cultural al societății românești, îndeosebi a celei rurale, în **Capitolul VIII** supunem atenției cititorului **Rolul reuniunilor de învățători în culturalizarea poporului**. Deși această dimensiune se identifică oarecum cu acțiunile ASTREI, trebuie să subliniem implicarea nemijlocită a acestor organizații învățătoarești, care au extins funcția de educație deținută la acea dată de către preoți și învățători și în paralel cu programele ASTREI, au dezvoltat noi forme de instrucție și culturalizare a populației adulte.

Pe de o parte, prin intermediul prelegerilor și disertațiilor ținute de către învățători, preoți sau alți intelectuali în adunările generale ale reuniunilor, țărani învățau principiile unei economii raționale, în care pământul cultivat putea produce recolte bogate, iar stupăritul, creșterea viermilor de mătase, a pomilor sau a vitelor de soi asigură câștiguri economice imediate.

Potrivit opiniei majorității, școala era chemată să îi pregătească pe viitorii gospodari ai satelor și s-a avut în vedere găsirea unui echilibru între cunoștințele teoretice transmise în școală

și punerea lor în practică. Așa se explică înființarea unor grădini de aplicație model pe lângă școlile greco-catolice române sau prima pepinieră din vicariatul Maramureșului, cea de la Sat Șugatag, înființată cu concursul reuniunii învățătoarești.

Desfășurat printr-un proces amplu, de lungă durată, care a antrenat în egală măsură statul, biserica, școala, asociațiile culturale sau chiar pe unii particulari, combaterea analfabetismului a reprezentat un alt obiectiv major al membrilor ordinari, care pe fondul unei legislații favorabile au ținut cursurile de educare a populației adulte. Alături de acestea au fost organizate serbări sătești, șezători culturale, reuniuni de citire, formați corale ori teatrale, reuniuni de temperanță ori economice, care au contribuit incontestabil la creșterea nivelului cultural și economic al statelor românești.

O altă funcție a reuniunilor este aceea de preservare a identității naționale prin apărarea limbii, a tradițiilor și a obiceiurilor locale. Nu putem pierde din vedere contribuțiile învățătorilor la culegerea și transmiterea folclorului, mai cu seamă că în compoziția primei generații de folcloriști maramureșeni regăsim membrii ai reuniunii.

Rămânând în sfera culturalizării învățătorilor, în **Capitolul IX** am prezentat **Înființarea și dotarea bibliotecilor centrale și filiale ale reuniunilor învățătoarești**. Suplimentar, pentru o lucrare de sinteză mai amplă, am reconstituit inventarul Bibliotecii Centrale a Reuniunii Învățătorilor Români Sălăjeni, catalogul cărților din biblioteca reuniunii filiale Băsești și cele inventariate în Biblioteca Centrală a Reuniunii învățătorilor greco-catolici din Arhidieceza de Alba-Iulia și Făgăraș.

Demersurile făcute de către învățători pentru **înființarea propriilor organe de presă** precum *Învățătorul Român*, proiectul reuniunii din Sălaj, ori *Foaia Scolastică* revista Reuniunii învățătorilor greco-catolici din Arhidieceza de Alba Iulia și Făgăraș, sau difuzarea *Școlii practice*, constituie esența **Capitolului X**. În vederea conturării unei imagini globale asupra modului în care au fost înființate și susținute aceste reviste de specialitate, am prezentat pe de o parte încercările locale ale reuniunilor, iar pe de altă parte transformarea *Foii Scolastice* în oficialul tuturor reuniunilor greco-catolice din Mitropolia de Blaj.

Întrucât presa pedagogică facilita învățătorilor posibilitatea de a consulta planuri de lecții, studii de pedagogie sau de psihologie a copilului, reflecții metodologice, considerații pe marginea obiectelor de învățământ și nu în ultimul rând, ultimele noutăți în materie de legislație

școlară, recunoaștem aportul major al periodicelor în cadrul amplului proces de uniformizare a sistemului instructiv-educativ de la noi din țară.

Rolul central pe care l-au avut vicarii **Alimpiu Barbulovici, Victor Mihály de Apșa, Ioan Marian și Tit Bud** în viața reuniunilor și relațiile stabilite între **inteligența românească** locală **și învățători**, reliefate prin prisma celor implicați în problemă, sunt sintetizate **în ultimele două capitole din teză.**

Catalogul tuturor **membrilor** înscriși pe listele **Reuniunilor învățătorilor greco-catolici români din Transilvania și Banat, grafice ale ședințelor, Statutele** oficiale ale reuniunilor învățătoarești, al **Orfelinatului și Reuniunii de înmormântare** sau **listele cărților** din biblioteci, sunt inserate în secțiunea **Anexe.**

Înființate oarecum ca instrumente de control ale administrației statului, reuniunile au devenit adesea fortărețe ale naționalismului românesc. În fața tendințelor de destabilizare promovate de către autorități, învățătorii s-au situat pe poziții ferme, de respingere categorică față de proiectele reprezentanților statului care încercau să determine conducerea reuniunilor să adopte limba maghiară în discursurile publice ținute cu ocazia diverselor consfătuiri.

Protejați de prevederile inserate în Statutele validate de către Ministerul Cultelor și a Instrucțiunii Publice, în care se stipula folosirea limbii române în cadrul reuniunilor, învățătorii nu au cedat presiunilor, ci au continuat să păstreze limba română la toate manifestările lor. Nici chiar atunci când Reuniunea Învățătorilor Români Sălăjeni a fost somată oficial să elimine din titulatură denumirea de „români”, aceasta nu s-a conformat și a reușit în acest fel să-și mențină denumirea oficială până la dizolvarea survenită din cauza unor neînțelegeri interne și pe fondul declanșării Primului Război Mondial.

Într-o manieră timidă și poate inconștientă, acțiunile promovate de către învățători în cadrul reuniunilor au susținut unitatea națională, fără apartenență confesională, au apărat limba, folclorul, tradițiile și obiceiurile românești.

Printr-o muncă asiduă, desfășurată atât în cadrul școlilor, reuniunilor de învățători sau asociațiilor culturale, cât și prin intermediul societăților menite să promoveze bunăstarea economică a țaranului român, învățătorii s-au remarcă drept actori principali ai culturalizării lumii rurale, într-un timp în care acest proiect reprezenta o miză esențială a societății românești din Transilvania. Iar noi, prin contribuția de față lansăm alte provocări asupra acestui tip de subiect.

Cuvinte cheie: asociațiile învățătorilor greco-catolici români, Transilvania, Banat, dualism, perfecționare metodică, culturalizarea lumii rurale.

BIBLIOGRAFIE

A) Surse inedite

Fonduri arhivistice

- Serviciul Județean Alba al Arhivelor Naționale. Fond: *Reuniunea învățătorilor greco-catolici din arhidieceza greco-catolică de Alba Iulia și Făgăraș.*
- Serviciul Județean Bistrița-Năsăud al Arhivelor Naționale. Fond: *Reuniunea „Mariana” a învățătorilor din comunele grănicerești.*
- Serviciul Județean Cluj al Arhivelor Naționale. Fond: *Biblioteca Centrală Blaj.*
- Serviciul Județean Cluj al Arhivelor Naționale. Fond: *Episcopia Greco-Catolică de Cluj-Gherla*
- Serviciul Județean Maramureș al Arhivelor Naționale. Fond: *Colecția de documente a instituțiilor ecleziastice. Oficii parohiale.*
- Serviciul Județean Sălaj al Arhivelor Naționale, Fond: *Reuniunea Învățătorilor Români Sălăjeni.*
- Serviciul Județean Satu Mare al Arhivelor Naționale. Fond: *Reuniunea Învățătorilor Greco-Catolici din Arhidiaconatul Sătmarului.*
- Serviciul Județean Satu Mare al Arhivelor Naționale. Fond: *Reuniunea Învățătorilor Români Sălăjeni-Tractul Eriului.*

B) Surse edite

Culegeri de documente

Abrudan, Paul, *Documente inedite privind acțiunile intelectualilor sălăjeni pentru sprijinirea „Școlii Populare” din Șimleu Silvaniei în deceniul noua al secolului trecut.* În: *Acta Musei Porolisensis.* Zalău, VII, 1983, p. 639-652.

Sate și școli din Transilvania la mijlocul secolului XIX (1867-1875). Cluj-Napoca, Editura Simion Retegan, 2004.

Schematismus venerabili cleri diocesis Szamosujvariensis gr. Rit. Cath. Gherla, 1877, 1882, 1894, 1900, 1903, 1906, 1914.

C) Presă

Amicul Școalei. Aiud, 1926.

Cultura poporului. Cluj, 1927.

Curierul Creștin. Gherla, 1928.

Familia. Pesta, Oradea, 1867-1906.

Foaia Poporului. Sibiu, 1893-1895.

Foaia scolastică. Blaj, 1873-1914.

Gazeta de duminică. Șimleu, 1904-1911.

Gazeta învățătorilor. Șimleu, 1912-1914.

Gazeta Transilvaniei. Brașov, 1863-1914.

Informația de Duminică. Satu Mare, 2009.

Luceafărul. Sibiu, 1902-1914.

Răvașul. Cluj, 1903-1910.

Românul. Arad, 1911-1914.

Școala noastră. Zalău, XIII-XIV, 1937-1937.

Școala poporală. Gherla, 1893-1894.

Școala românească. Sibiu, Năsăud, 1876-1891.

Școala. Gherla, 1875-1876.

Tribuna poporului. Arad, 1897-1912.

Unirea. Blaj, 1891-1914.

D) Dicționare și enciclopedii

Bălaș, Lucia; Bódis Otilia, *Oameni de seamă ai Sălajului. Dicționar bibliografic.* Vol. I. Zalău, 2004.

Diaconovich, C., *Enciclopedia Română publicată din însărcinarea și sub auspiciile Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român*. Vol. II-III. Sibiu, Editura și Tiparul lui W. Krafft, 1900-1904.

<http://enciclopediaromaniei.ro>.

<http://www.wikepedia.org>.

Scriban, August, *Dicționarul limbii românești: (Etimologii, înțelesuri, exemple, citațiuni, arhaizme, neologizme, provincializme)*. Iași, Institutul de Arte grafice „Presa Bună”, 1939.

Șăineanu, Lazăr, *Dicționar universal al limbii române*. Craiova, Editura „Scrișul Românesc” S.A., 1929.

E). Lucrări speciale

Abrudan, Paul, *Activitatea cărturarilor sălăjeni pentru sprijinirea școlii românești în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*. În: *Acta Musei Porolissensis*, Zalău, X, 1986, p. 571-577.

Achim, Valeriu, „*Gazeta Învățătorilor*” din Șimleul Silvaniei și implicațiile ei politico-naționale 1912-1914. În: *Acta Musei Porolissensis*. Zalău, XII, 1988, p. 461-466.

Idem, *Centenar învățătoarească: 1883-1983*. În: *Revista de pedagogie*. București, 1983, 32, nr. 10, p. 62-63.

Idem, *Institutul preparandial din Maramureș 1862-1872*. În: *Revista de pedagogie*. București, 1972, 21, nr. 5, p. 93-95.

Andreassi, Rosella, „*Museum of School and Popular Education*” of the University of Molise, Italy. În vol. *Creating links in education. Teacher's and their associations as promoters of pedagogic development (historical and museum aspects)*, *Book of Abstracts Symposium 2013, 15th International Symposium on School Life and School History Museums & Collections*. Edited by: Branko Šuštar, Maja Hakl (<http://www.ssolski-muzej.si/files/datoteke/symposiumbook2013.pdf>), p. 27.

Andrei, Mirela, *Din istoria școlilor populare născădăne 1830-1866, Fragment*. În: *Anuarul Institutului de Istorie „George Bariț” Cluj-Napoca*. Cluj-Napoca, 43, 2004, p. 499-521.

Anžur, Tea, *The Association of University Professors of Ljubljana*. În vol. *Creating links in education...*, p. 27-28.

Ardeleanu, Ioan, *Istoria învățământului românesc din Sălaj*. În: *Școala noastră*. Zalău, 1936, 13, nr. 2-3, p. 59-62, nr. 4, p. 115-118; 1937, 14, nr. 1-2, p. 14-16.

Idem, *Istoria învățământului românesc din Sălaj*. Zalău, Editura revistei Școala noastră, 1936.

Augschöll Blasbichler, Annemarie, *Teaching under difficult conditions: the role of actors at the micro level*. În vol. *Creating links in education...*, p. 28-29.

Barausse, Alberto, *Primary School Teachers' Associationism in Italy from Unification to Fascism: Its Origin and Development between Processes of Localization and Nationalization*. În vol. *Creating links in education...*, p. 30.

Basarab, Maria, *Un catalog al cărților Reuniunii învățătorilor greco-catolici din ținutul Hațegului*. În: *Sargetia. Acta Musei Devensis*. Deva, 2006, p. 651-653.

Belean, Zora, Belean, Ion, *Reuniunea învățătorilor români sătmăreni*. În: *Revista de Pedagogie*, 1991, an 40, p. 61-63.

Blițiu, Pamfil, *Tit Bud neobosit luptător pentru emanciparea social-economică și culturală a Maramureșului*. În: *Tribuna*. Brașov, 8 (1996), nr. 49, p. 13.

Bocșan, Nicolae, Leu Valeriu, *Școală și comunitate în secolul al XIX-lea: Circulare școlare bănățene*. Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 2002.

Idem, *Transilvania și unirea din 1859. Implicații culturale*. În: *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj-Napoca*. Cluj-Napoca, XXVII, 1985-1986, p. 485-503.

Călușer, Iudita, *Repere privind asociațiile și reuniunile profesionale ale cadrelor didactice greco-catolice din comitatul Bihor*. În: *Crisia. Muzeul Țării Crișurilor*. Oradea, 1993, 23, p. 215-222.

Idem, *Un moment semnificativ din relațiile stabilite între școlile românești din Blaj, Beiuș și Năsăud, în contextul luptei pentru dezvoltarea învățământului românesc*. În: *Crisia. Muzeul Țării Crișurilor*. Oradea, 1978, 8, pag. 417-431.

Căpâlnean, Vasile, Pușcașu Petru, *Reuniunea învățătorilor români din Maramureș (1883-1918)*. În: *Marmația*. Baia Mare, 1977, 3, p. 84-91.

Ciocian, Ioan, *Biserica și societatea românească din Transilvania. Vicariatul Silvaniei în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*. Arad, Editura Vasile Goldiș University Press, 2000.

Idem, *Dezvoltarea învățământului în comuna Someș Odorhei până în anul 1918*. În: *Acta Musei Porolissensis*. Zalău, XII, 1988, p.769-779.

Idem, *Școli, dascăli și preoți din Sălajul de altădată*. În: *Limes. Revistă de cultură a Sălajului*. Zalău, 2001, 4, nr. 1-4, p. 269-273.

Idem, *Școlile confesionale din Sălaj în a doua jumătate a sec. al XIX-lea*. În: *Acta Musei Porolissensis*. Zalău, 2003, 25, p. 335-339.

Ciubotă, Viorel, Rusu, Ioana, *Două scrisori inedite ale lui Iosif Vulcan*. În: *Studii și Comunicări*. Satu-Mare, VII-VIII, 1986-1987, p. 266-267.

Curticăpeanu, Vasile, *Mișcarea culturală românească pentru unirea din 1918*. București, Editura Științifică, 1968.

D'Alessio, Michelian, „Near to teachers”. *The Associazione Nazionale per gli Interessi del Mezzogiorno d'Italia during the first XX Century*. În vol. *Creating links in education...*, p. 33-34..

Diesterweg, Adolph, *Texte pedagogice alese*. Studiu introductiv, traducere, note și comentarii de Iosif Gabrea I. București, Editura Didactică și Pedagogică, 1963.

Dulgău, Bujor, *Reuniunea învățătorilor greco-catolici din arhidiaconatul Sătmarului*. În: *Acta Musei Porolissensis*. Zalău, 1996, 20, p. 277-284.

Faur, Antonio, *Contribuții la cunoașterea activității reuniunii învățătorilor români din Bihor*. În: *Cele Trei Crișuri*. Oradea, 1996, 7, nr. 1-2, p. 4.

Faur, Rafila; Faur, Viorel, *Demersurile pentru constituirea Reuniunii învățătorilor români din Bihor (1888-1891)*. În: *Acta Musei Napocensis*. Cluj-Napoca, 1981, 18, p. 545-554.

Idem, *Reuniunea învățătorilor români din Letea Mare (1875), prima asociație profesională a învățătorilor din Bihor*. În: *Muzeul Național*. București, 1982, 6, p. 261-265.

Faur, Viorel, *Cultura românilor din Bihor 1849-1918*. Oradea, Editura Fundația Culturală „Cele Trei Crișuri”, 1992.

Fărcaș, Ananie, *Reuniunea Învățătorilor Români Sălăjeni(1870-1919)*. În: *Revista de pedagogie*. București, 1986, 35, nr.7, p. 62-64.

Gaćina Škalamera, Sonja, *Leading Croatian Teacher's Associations at the end of the 19th and the beginning of the 20th century*. În vol. *Creating links in education...*, p. 40-41.

Ghibu, O. Octavian, *Politica școlară a lui Onisifor Ghibu între anii 1910-1914 și învățământul românesc sălăjean*. În: *Acta Musei Porolissensis*. Zalău, 1983, VII, p. 590-626.

Ghibu, Onisifor, *Viața și organizația bisericească și școlară în Transilvania și Ungaria*. București, Institutul de Arte grafice „Nicolae Stroilă”, 1915.

Gjerløff, Anne Katrine, *Wall charts and state of the art. Teachers, object lessons and new pedagogy in Denmark around 1900 – and today*. În vol. *Creating links in education...*, p. 43.

Jornitz, Sieglinde; Kollmann, Stefanie, *The image of the teacher*. În vol. *Creating links in education...*, p. 50.

Leppik, Lea, *History of Education as reflected in Estonian Museums*. În vol. *Creating links in education...*, p. 50-51

Matei, Alexandru, *Gavril Trif, Astra și Reuniunea Învățătorilor Români Sălăjeni*. În vol. *Zalăul pe treptele istoriei. Materiale prezentate la sesiunea de comunicări din 13-14 oct.1973*. Zalău, 1975, p. 62-66.

Mândruț, Stelian, *Contribuții privind evoluția învățământului românesc din Sălaj la începutul sec. XX (I)*. În: *Acta Musei Porolissensis*. Zalău, 1978, II, p. 351-364.

Idem, *Gavril Trifu și „Alianța învățătorilor români uniți din Transilvania” (1910)*. În: *Acta Musei Porolissensis*. Zalău, XVII, 1992, p. 549-557.

Idem, *Învățământul comunal elementar din Transilvania între anii 1867-1918*. În: *Crisia. Muzeul Țării Crișurilor*. Oradea, 1989, XIX, p. 265-286.

Michalička, Vladimír; Vaněková, Daniela, *Teacher’s associations and institutions in Slovakia*. În vol. *Creating links in education...*, p. 52.

Moroti, Elisabeta, *Din activitatea asociației învățătorilor sălăjeni*. În: *Acta Musei Porolissensis*. Zalău, 1987, XI, p. 583- 597.

Muscă, Elena, *Ioan Pop Reteganul – redactor și colaborator activ al „Gazetei de Duminică”*. În: *Sargeția. Muzeul Județean Deva*. Deva, 2006, XXXIV, p. 145-149.

Idem, *Momente din activitatea reuniunii învățătorilor români sălăjeni reflectate în paginile „Gazetei de Duminică”*. În: *Acta Musei Porolissensis*. Zalău, 1994, XVIII, p. 505- 508.

Németh, Andras, *The historical construction of the Hungarian teacher’s professional knowledge*. În vol. *Creating links in education*, p. 54.

Nistor, Ioan Silviu, *Aspecte inedite privind contribuția mitropolitului Victor Mihaly de Apșa la dezvoltarea învățământului românesc din Transilvania*. În: *Cultura creștină*. Blaj, 1997, 3, nr.1, p. 84-98.

Idem, *Considerații privind contribuția mitropolitului Dr. Victor Mihali de Apșa la dezvoltarea învățământului românesc din Transilvania*. În: *Maramureș, vatră de istorie milenară*. Baia Mare, 1997, p. 101-106.

Oettli, Andreas, *Thurgovian Pioneers of the Science Experiments Kit*. În vol. *Creating links in education...*, p. 56.

Onița, Gligor, *100 de ani de la înființarea Reuniunii învățătorilor din Banat*. În: *Revista de pedagogie*. București, 1969, 18, nr.5, p. 87-90.

Idem, *Organizațiile profesionale ale cadrelor didactice din România între anii 1865-1944*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1969.

Opreanu, Dr. G., *Învățătorimea română din Sălaj. Note critice cu prilejul unei adunări învățătoarești*. Sibiu, Tiparul lui W. Krafft, 1912.

Oros, Ioan, *Din istoricul bibliotecilor pentru cadrele didactice (1870-1970)*. În: *Acta Musei Porolissensis*. Zalău, 1983, VII, p. 616-619.

Idem, *Un document școlar de la 1874: „Protocolulu visitațiunei școalei confesionale greco-catolice de Crasna” (jud. Sălaj)*. În: *Acta Musei Porolissensis*. Zalău, 12, 1988, p.763-768.

Idem, *Un document școlar de la 1874: „Protocolulu de visitațiune a școlii confesionale greco-catolice din Șeredeu” (jud. Sălaj)*. În: *Acta Musei Porolissensis*. Zalău, 1985, IX, p. 667-671.

Idem, *Almanhul dascălilor noștri: viața și activitatea învățătorilor din județul Sălaj ieșiți la pensie și a celor decedați de la Unire (1919-1934)*. Zalău, Tipografia „Luceafărul”, 1934.

Idem, *Din trecutul dascălimii sălăjene*. În: *Școala Noastră*. Zalău., 1936, 13, nr. 8, p. 275-277; 1937, 14, nr. 6, p. 236-239.

Idem, *Gavril Trifu, animatorul învățatorimii române din Sălaj*. În: *Graiul Sălajului*. Zalău, 1938, 9, nr. 26, p. 2-3; nr. 29, p. 2-3.

Idem, *Memorialul jubiliar al Reuniunii Învățătorilor Români Sălăjeni (1870-1910)*. Șimleu, Tipografia Victoria, 1912.

Oșianu, I., *Andrei Cosma. Schiță monografică 1848-1918*. În: *Acta Musei Porolissensis*. Zalău, XI, 1987, p. 616-619.

Peña Saavedra, Vicente, *Experiences of educational renovation linked to the associative movement of the teaching in the Iberian northwest (1887-1926): pedagogic conferences, origin of the children’s school press and the first educational museism*. În vol. *Creating links in education...*, p. 60-61.

Popeangă, Vasile, *Asociațiile învățătoarești din Transilvania din sec. al XIX-lea*. În: *Revista de pedagogie*. București, XIII, 1964, nr.1, p.75-87.

Idem, *Preparandiile românești din Transilvania*. În: *Ziridava*. Arad, 1980, 12, p. 529-588.

Idem, *Presa pedagogică din Transilvania (1860-1918)*. București, Editura Didactică și Pedagogică, 1966.

Racekova, Katarina, *Almanac The Society of Professors of Slovakia (1928-33) and its role in improvement of teacher preparation*. În vol. *Creating links in education...*, p. 65.

Radu, Lucia, *Reviste pedagogice (1860-1918) în biblioteca documentară din Năsăud*. În: *Biblioteca și cercetare*. Cluj-Napoca, 1985, 9, p. 44-56.

Radu, Lucia; Șuteu, Maria, *Reuniunea „Mariana” din Năsăud și Biblioteca sa*. În: *Biblioteca și cercetare*. Cluj-Napoca, 1987, 11, p. 302- 307.

Ribarič, Mateja, *Associations of women teachers as part of the women’s movement in Slovenia 1898-1948*. În vol. *Creating links in education...*, p. 66-67.

Rotaru-Dumitrescu, Angela, *Istoria învățământului românesc din Banat 1900-1918*. Timișoara, Editura Eurostampa, 2010.

Stankov, Ljiljana, *The Contribution of Male and Female Teachers to the Foundation of Empirical Pedagogy in Serbia, with Reference to Serbian Association for Child Psychology*. În vol. *Creating links in education...*, p. 73-74.

Statutele Reuniunii învățătorilor greco-catolici din arhidieceza de Alba Iulia și Făgăraș. Sibiu, Tipografia „Societate pe Acțiuni”, 1879.

Suciu, Dumitru, *Date privind situația politică și confesional școlară a românilor din Transilvania în prima decadă a dualismului*. În: Anuarul Institutului de Istorie „George Bariț”. Cluj-Napoca, 30, 1990-1991, p. 89-123.

Sularea, Daniel, *Școală și societate. Învățământul elementar confesional în Episcopia greco-catolică de Gherla (1867-1918)*. Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 2008.

Idem, *Viața religioasă în dieceza greco-catolică de Gherla(1878-1891)*. *Contribuții documentare*. Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 2008.

Šuštar, Branco, *Professional teachers associations in multinational countries – Slovenian experiences during national and international orientation prior to and after WWI*. În vol. *Creating links in education...*, p. 76-77.

Șotropa, Vasile; Drăgan, Nicolae, *Istoria școalelor năsăudene*. Năsăud, 1913.

Șuteu, Traian, *Organizații învățătoresți înainte de Unire*. În vol. *Organizații învățătoresți în Transilvania*. Coordonator: Andrei Pora. Cluj, Tipografia Institutul de Arte grafice „Ardealul”, 1929, p. 10-11.

Toşa, Vasile, *Aspecte din viaţa şi activitatea patriotului sălăjean Alimpiu Barbulovici*. În: *Acta Musei Porolissensis*, VII, Zalău, 1983, p. 589-598.

Idem, *Date privind învăţământul elementar sălăjean la începutul secolului al XIX-lea (Conscripţia şcolară din anul 1911)*. În: *Acta Musei Porolissensis*. Zalău, 1985, 9, p. 655- 666.

Trifu, Gavril, *Analele Reuniunii Învăţătorilor Români Sălăjeni. Periodul prim 1869-1890*. Gherla, Imprimeria „Georgiu Lazăr”, 1880.

Țircovnicu, Victor, *Asociaţiile învăţătoreşti din Banat în a doua jumătate a sec. al XIX-lea*. Studii Istorice. Banat, 1970, 2, p.155-172.

Idem, *Contribuţii la istoria învăţământului românesc în Banat 1780-1915*. Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1970.

Idem, *Asociaţiile învăţătoreşti din Banat în a doua jumătate a sec. al XIX-lea*. În: *Studii de istorie a Banatului*. Timişoara, 1970, 2, p.155-172

Vlaşin, Cornelia Nicoleta, *Reuniunea învăţătorească greco-catolică „Mariana” din judeţul Năsăud*. În: *Prefaţa inventarului fondului*. Bistriţa, 1999.

Wallner Bărbulescu, Luminiţa, *Zorile modernităţii*. Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană 2007.

F) Lucrări generale

Albu, Nicolae, *Din trecutul învăţământului din judeţul Alba*. În: *Apulum. Acta Musei Apulensis*. Alba Iulia, 1977, 15, p. 741-744.

Idem, *Istoria şcolilor româneşti din Transilvania între 1800-1867*. Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1971.

Andrei Popa, Mirela; Dan, Aurelia Mariana, *Circulare şcolare din vicariatul Rodnei (1850-1918)*. Vol. I. Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2008.

Andrei, Mirela, *La graniţa imperiului vicariatul greco-catolic al Rodnei în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*. Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2006.

Andrei, Mirela; Vulea, Camelia, *Învăţământul primar din Vicariatele Haţegului şi Rodnei între secularizare şi autonomie 1850-1860. Studiu comparativ*. În: *Annuario dell Istituto Italo-Romeno di Studia Storici*. Vol. I. Cluj-Napoca, 2004, p. 85-95.

Baba, Ioan, *Un manual școlar din Bihorul de ieri*. În: *Crisia. Muzeul Țării Crișurilor*. Oradea, 1993, 23, p. 235-239.

Belean, Delia, *Învățământul românesc sătmărean de la începuturi până în 1918*. Satu Mare, 2006.

Bițu, Voichița, *Memoria colecțiilor bibliotecii Astra: Ioan Pop Reteganul*. În: *Sargeția*. Deva, XXXIV, 2006, p. 249-255.

Bogdan, Doru, *Pavel Vasici în slujba învățământului românesc (1870-1881)*. În: *Ziridava*. Arad, 1980, 12, p. 511-526.

Bota, Ioan M., *Reviste ale elevilor din Transilvania între anii 1840-1918*. În: *Revista de pedagogie*. București, 1971, 20, nr. 8, p. 111-116.

Botezan, Ioana, *Aspecte inedite ale dezvoltării învățământului românesc din școlile blăjene între 1850-1914*. În: *Anuarul Institutului de Istorie „George Bariț”*. Cluj-Napoca, 26, 1983-1984, p. 445-451.

Idem, *Corespondența unor intelectuali sălăjeni cu Ioan Micu Moldovan (1870-1900)*. În: *Acta Musei Porolissensis*. Zalău, XVI, 1992, p. 529-540.

Idem, *Documente inedite privind contribuția lui Ioan Micu Moldovan la elaborarea, editarea și răspândirea manualelor școlare pentru învățământul românesc din Transilvania în perioada 1860-1914*. În: *Sargeția*. Deva, X, 1973, p. 251-261.

Idem, *Documente privind istoria învățământului în Țara Hațegului între anii 1850-1860*. În: *Sargeția*. Deva, 1871, 8, p. 119-128.

Botiș, Teodor, *Monografia familiei Mocioni*. București, Fundația pentru Literatură și Artă “Regele Carol II”, 1939.

Brusanowski, Paul Lucian, *Învățământul confesional ortodox din Transilvania între anii 1848-1918. Între exigențele statului centralizat și principiile autonomiei bisericești*. Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 2005.

Idem, *Mitropolitul Andrei baron de Șaguna, organizator al învățământului ortodox din Transilvania*. În vol. *Omagiu Șaguna Andrei, Mitropolitul Andrei Șaguna creator de epocă în istoria bisericii ortodoxe din Transilvania*. Sibiu, Editura Andreiană, 2008, p. 232-256.

Bunea, Aurelia, *Parlamentul României în sprijinul învățământului românilor din Transilvania 1892-1899*. În: *Studia Universitatis „Babeș-Bolyai”*. *Historia*. Cluj-Napoca, 1970, 15, fasc. 2, p. 73-100.

Burlacu Ioana, *Concepția pedagogică a lui Simion Bărnuțiu*. În *Acta Musei Porolissensis*. Zalău, XXII, 1998, p. 307-310.

Buza, Ioan, *Cursurile de la Caransebeș pentru pregătirea învățătorilor (1820-1872)*. În: *Tibiscus*. Timișoara, 1979, 5, p. 309-312.

Caliani, Augustin, *Vechi așezăminte de cultură în Transilvania (liceele din Năsăud, Brașov, Beiuș, Blaj)*. În: *Cele Trei Crișuri*. Oradea, 1944, 25, nr.1-2, p. 20-30.

Câmpan, Viorel, *Oameni și locuri din Sătmar*. Vol. II. Satu Mare, Editura Citadela, 2010.

Câmpian, Ioan, *Aspecte privind activitatea de învățământ în localitatea Noșig în secolele XIX-XX*. În: *Școala Noastră*. Zalău, 2003, 9, nr. 3-4, p. 61-63.

Cârja, Ion, *Biserica și societate în Transilvania în perioada păstoririi mitropolitului Ioan Vancea (1869-1892)*. Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 2007.

Chiorean, Ioan, *Învățământul românesc din districtul Reghinului în ultimul deceniu al secolului al XIX-lea*. În: *Reghinul cultural. Studii și articole*. Reghin, 1994, p. 90-99.

Ciocian, Ioan, *Vicariatul Silvaniei între anii 1848-1850*. În: *Acta Musei Porolissensis*. Zalău, 1998, 22, p. 127-134.

Coman, Artur, *Din trecutul școlilor primare confesionale*. În: *Gazeta Maramureșeană*. Sighet, 1936, 5, nr. 150, p. 3; nr. 151, p. 2; nr 152, p. 2.

Cordoș, Nicolae, *Ideea de unitate națională în școlile populare românești din județul Alba (1867-1918)*. În: *Apulum. Acta Musei Apulensis*. Alba Iulia, XXXIII, 1996, p. 125-132.

Idem, *Politica culturală și școlară maghiară sub dualism, în Ardealul românesc. Contribuții la istoria școlilor române*. În: *Cercetări Numismatice*. București, 1936, 1, nr. 2, p. 3-9.

Idem, *Reuniunile sau asociațiile de învățăcei, sodali și meseriași din Transilvania*. În *Apulum. Acta Musei Apulensis*. Alba Iulia, 1996, 33, p. 117-123.

Costea, Sorina Gabriela, *Școala de la Năsăud*. Bistrița, Editura Charmides, 2001.

Dobozi, Beatrice, *Reuniunea învățătorilor din despărțământul VIII Reghin în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Scop și împliniri*. În: *Reghinul cultural*. Reghin 1999, vol. 4, p. 77-84.

Dobre, Alexandru, „*Același scop solidar: cultura națională*”. În: *Magazin Istoric. Revistă de cultură istorică*. București, 1986, 20, nr. 4, p. 13-16.

Drăgan, Ciprian Dacian, *Biblioteci școlare în comitatul Hunedoara 1867-1918*. În: *Rezumat. Teză de doctorat*. Alba-Iulia, 2009.

- Drăgan, Ioan, *Raționalitatea actului instructiv educativ (II)*. În: *Revista de pedagogie*. București, 37, nr. 9, 1988, p. 10.
- Drăgoi, Marius, *Rolul preoțimii române din nordul Transilvaniei în viața educațională și culturală din a doua jumătate a sec. Al XIX-lea*. În: *Studia Universitatis „Babeș-Bolyai”*. *Theologia Ortodoxă*. Cluj-Napoca, 2003, 48, nr. 1-2, p. 199-211.
- Drecin, Mihai, *Rolul băncii „Albina” în sprijinirea învățământului românesc în Transilvania în perioada 1867-1918*. În: *Studia Universitatis „Babeș-Bolyai”*. *Historia*. Cluj-Napoca, 1987, 32, fasc.1, p. 28-34.
- Dronca, Lucian, *Rolul băncilor românești din Transilvania în susținerea învățământului național în perioada dualismului(1867-1918)*. În: *Două secole de tranziție românească*, București, 2003, p. 111-128.
- Duican, Maria, *Integrarea tradiției culturale locale în procesul de învățământ*. În: *Revista de pedagogie*. București, 35, nr.7, 1986, p. 26.
- Dumitrașcu, Aurelia I., *Solidaritatea profesională din trecut în mișcarea învățătoarească*. În: *Revista de pedagogie*. București, 1990, 39, nr.7, p. 51-54.
- Faur, Flamina, *Atitudinea românilor bihoreni față de legea școlară a contelui A. Apponyi (1907)*. În: *Cele Trei Crișuri*. Oradea, 1994, 5, nr. 3-4, p.7; nr. 7-8, p. 5; nr. 9-10, p. 7.
- Idem, *Persecuția și teroarea autorităților asupra învățătorilor și elevilor români din Bihor (1907)*. În: *Cele Trei Crișuri*. Oradea, 1995, 3, nr. 1, p. 5.
- Fărcaș, Ananie, *Probleme școlare în Gazeta Învățătorilor în Șimleu Silvaniei (1912-1914)*, În: *Revista de pedagogie*. București, 1973, 22, nr. 12, p. 96-101; 1974, 23, nr. 3, p. 105-112.
- Fola, Victor Nicolae, *Aspecte privind evoluția gimnaziului superior greco-catolic din Blaj între anii 1850-1880*. În: *Marisia*. Târgu Mureș, 2003, 27, p. 263-272.
- Gal, Teodor, *Ioan Slavici despre educație și învățământ*. București, Editura Didactică și Pedagogică, 1967.
- Gâlcescu, Teodor, *Un dascăl de seamă din trecut-Alexandru Ștefulescu 1854-1910*. În: *Revista de pedagogie*. București, 1968, 17, nr. 4, p. 88-91.
- Ghergariu, Leontin, *O societate culturală în Zalău la sfârșitul veacului trecut- Gavril Trifu*. În: *Țara Silvaniei*. Zalău, 1940, nr. 1, p. 32-38.
- Gibescu, Constantin, *Educațiunea religioasă-morală. În familie, în școală și în societate. Teză pentru licență*. București, Tipografia Gutenberg, Joseph Gobl, 1900.

Giurgiu, Dorin, *Cu privire la situația școlilor din Alba în perioada dualismului austro-ungar, 1867-1918*. În: *Apulum. Acta Musei Apulensis*. Alba Iulia, 1994, 31, p. 367-375.

Idem, *Politica școlară a guvernelor maghiare în perioada 1867-1918*. În: *Apulum. Acta Musei Apulensis*. Alba Iulia, 2004, 41, p. 529-540.

Idem, *Școala românească de ambele confesiuni din Comitatul Alba de Jos. Factor important în menținerea ființei naționale*. În: *Apulum. Acta Musei Apulensis*. Alba Iulia 1998, XXXV, p. 427-437.

Glodariu, Eugenia, *Asociațiile culturale ale tineretului studios român din Monarhia habsburgică, 1860-1918*. Cluj-Napoca, Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, 1998.

Glück, Eugen, *Școlile românești din nord- estul Ungariei (secolele XVIII-XX)*. În vol. *Comunicările celui de-al X-lea Simpozion al Cercetătorilor români din Ungaria, (Giula, 18-19 noiembrie 2000)*. Giula, 2001, p. 73-97. <http://mariaberenyi.hu/Simpozion2001.pdf>

Grădinaru, Virgil, *Școli și dascăli bănățeni în cel de-al doilea deceniu al sec. al XIX-lea*. În: *Mitropolia Banatului*. Timișoara, 1987, 37, nr. 1, p. 76-82.

Greuceanu, Eugen, *Date statistice despre învățământul românesc din Transilvania în perioada 1867-1918*. În: *Mitropolia Ardealului*. Sibiu, 1988, 33, nr. 4, p. 87-89.

Hendrea, Vasile, *Constantin Lucaciu- Luptător activ pentru unitatea românilor*. În: *Buletinul Cercurilor științifice studențești*. Alba Iulia, 1995, 1, p. 202.

Horia, Sandu, *Învățătorului Ioan Mendrea din Țelna, (jud. Alba), 16. X. 1872-18.V.1945*. În: *Apulum. Acta Musei Apulensis*. Alba Iulia, 1970, p. 377-392.

Ilieș, Ioan, *Ioan Pop Reteganul- Învățător la Rodna*. În: *Arhiva Someșană*. Năsăud, 1978, 27, nr. 5, p. 57-61.

Ioachim, Lazăr, *Învățământul românesc din sud-vestul Transilvaniei*. Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2002.

Iorga, Nicolae, *Contribuții la istoria învățământului în țară și în străinătate: (1780- 1830)*. București, Editura Institutul de Arte grafice „Carol Göbi” S-R Ioan St. Raidescu, 1906.

Idem, *Istoria învățământului românesc*. București, Editura Casa Școalelor, 1928.

Idem, *Istoria învățământului românesc*. Ediție îngrijită, studiu introductiv și note de Popescu Teiușan Ilie. București, Editura Didactică și Pedagogică, 1971.

Istoria României: Transilvania. 2 vol. Coordonator: A. Drăgoescu. Cluj-Napoca, 1997-1999.

Jude, Maria Magdalena, Ciupea Ioan, *Contribuții documentare privind ajutoarele din România pentru înființarea unei școli românești la Turda*. În: *Acta Musei Napocensis*. Cluj-Napoca, 1986-1987, 22-23, p. 641-655.

Laudat, Ion D., *Liceul pedagogic Caransebeș. Patru școli de învățământ românesc 1582-1982*. Caransebeș, 1982.

Lazăr, Ioachim, *Canonul Petru Pop sprijinitor al învățământului românesc din vicariatul greco-catolic al Hațegului*. În: *Banatica*. Reșița, 16, II, 2003, p. 95.

Idem, *Conferința privind rolul școlii românești susținută de Ioan Pop Reteganul la Ulpia Traiana (1880)*. În: *Sargeția*. Deva, 2001-2002, XXX, p. 563-573.

Idem, *Din activitatea preparandiei din Hațeg (1854-1857)*. În: *Anuarul Institutului de Istorie „George Bariț”*. Cluj-Napoca, XXIX, 1989, p. 503-512.

Idem, *Istoriografia școlilor din S-V Transilvaniei*. În: *Sargeția*. Deva, 1995-1996, 26, nr.2, p. 663-671.

Idem, *Învățământul pedagogic gimnazial și liceal din sud-vestul Transilvaniei în perioada 1853-1883*. În: *Sargeția*. Deva, 1997-1998, XXVII/2, p. 37-104.

Idem, *Învățământul pedagogic hunedorean între 1849-1883*. În: *Sargeția*. Deva, XXV, 1992-1994, p. 421-447.

Idem, *Politica școlară a Curții din Viena și a guvernelor maghiare în perioada 1848-1883*. În: *Sargeția*. Deva, 1995-1996, 26, nr. 2, p. 87-103.

Macavei, Elena, *Creatori de manuale în școala generației Mitropolitului Andrei baron de Șaguna*. În vol. *Omagiu Șaguna Andrei, Mitropolitul Andrei Șaguna creator de epocă în istoria bisericii ortodoxe din Transilvania*. Sibiu, Editura Andreiană, 2008, p. 258-279.

Macavei, Elena, Podia Andra, *Idei pedagogice în revista „Amicul Școalei”*. În: *Revista de pedagogie*. București, 39, nr. 7, p. 54.

Magdău, Petru, *Aspecte privind activitatea tipografică a lui Ioan Micu Moldovan*. În: *Sargeția*. Deva, 2006, XXXIV, p. 223-247.

Magyar Törvények. Vol. II. Pesta, 1868.

Magyar Törvények. Vol. II. Pesta, Révai Testvérek Irodalmi intézet, 1911.

Maior, Liviu, *Politica școlară a guvernelor maghiare față de români(1900-1914)*. În: *Anuarul Institutului de Istorie „George Bariț”*. Cluj-Napoca, 30, p. 123-138.

Man, Dorel, *Manuscrisul „Cuvântare” din fondul Andrei Șaguna (despre școală)*. *Studia Universitatis „Babeș-Bolyai”. Theologia ortodoxă*. Cluj-Napoca, 2003, 8, nr. 1-2, p. 46-56.

Marmeliuc D., *Rolul corpului didactic în pregătirea și realizare unității noastre naționale*, În: *Cele Trei Crișuri*. Oradea, 1942, 23, nr. 11-12, p. 219-223.

Marțian, Grigore, *File din istoria învățământului pedagogic năsăudean*. În: *Arhiva Someșană*. Năsăud, 1977, 4, p. 119-124.

Marțian, Ironim, *Revizorul școlar Ioan Pavel (1874-1970) organizator de învățământ românesc în Transilvania*. În: *Revista de pedagogie*. București, 1989, 38, nr.2, p. 61-62.

Maxim, Domide, *Monografia școlii românești din comuna Rodna (jud. Năsăud)*. În: *Vatra. Revistă de cultură*. Târgu Mureș, 1938, 4, nr. 4-7, p. 104-115, 1939, 5, nr. 6-12, p. 199-206.

Mârza, Daniela, *Aspecte ale legislației școlare ungare și învățământul confesional în arhidieceza Blajului (sfârșitul sec. XIX- începutul sec. XX)*. În: *Arhiva Someșană*. Năsăud, 2003, 2, p. 141-155.

Idem, *Învățământ românesc în Transilvania: școlile Arhidiecezei de Alba-Iulia și Făgăraș la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX*. Cluj-Napoca, Editura Academiei Române, 2011.

Idem, *Învățământul român greco-catolic și tendințele de secularizare din partea guvernului ungar la sf. sec XIX și începutul sec. XX*. În: *Anuarul Institutului Italo-Român de Studii Istorice*. Cluj-Napoca, 2004, 1, p. 117-127.

Idem, *Probleme ale învățământului românesc greco-catolic la sf. sec XIX începutul sec. XX: salarizarea învățătorilor*. În: *Apulum. Acta Musei Apulensis*. Alba Iulia, 2003, 40, p. 407-418.

Mârza, Iacob, *Noi contribuții documentare la cunoașterea învățământului din Transilvania în sec. al XIX-lea*. În: *Revista Istorică*. București, 1976, 29, nr. 8, p. 1215-1222.

Mârza, Iacob; Hațegan, Lucia, *Cărți didactice românești din sec. al XIX-lea în Biblioteca Muzeului de Istorie Alba-Iulia*. În: *Apulum. Acta Musei Apulensis*. Alba Iulia, 1973, 11, p. 393-421.

Milan, Radu, *Din istoria învățământului: programa școlară a învățătorului Ioan Vancu (1894)*. În: *Crisia. Muzeul Țării Crișurilor*. Oradea, 2001, 31, nr. 31, p. 313-319.

Idem, *Școala ortodoxă și greco-catolică în Bihor în a doua jumătate a sec. al XIX-lea*. În: *Crisia. Muzeul Țării Crișurilor*. Oradea, 30, p. 229-255.

Mircea, Simona Ionela, *Probleme privind învățământul românesc în paginile revistei „Albina” (1866-1876)*. În: *Apulum. Acta Musei Apulensis*. Alba Iulia, 1996, XXXIII, p. 89-93.

Moisan, Anton, *Sistemul de învățământ greco-catolic din Blaj de la întemeiere până azi (1741-1991)*. In: *Contemporanul*. București, nr. 34 (71), 23 august 1991, p. 4.

Mucica, Teodor, *Casa Școalelor – prima instituție cu atribuții în domeniul învățământului (1896-1948)*. În: *Revista de pedagogie*. București, 1991, 40, nr.7-8, p. 95-99.

Idem, *Creșterea eficienței lecției prin utilizarea mijloacelor de învățământ*. În: *Revista de pedagogie*. București, 37, nr.9, 1988, p. 6.

Muntean, Vasile V., *Contribuții la istoria Banatului*. Timișoara, 1990.

Năprădean, Traian, *Aspecte din activitatea lui George Pop de Băsești în slujba culturii naționale*. În: *Acta Musei Porolissensis*. Zalău, 1987, XI, p. 605-614.

Netea, Vasile, *Manualele școlare românești, elemente ale unității naționale*. În: *Revista Istorică*. București, 1977, 30, nr. 1, p. 55-65.

Nicolae, Cornel, *Aspecte din trecutul învățământului în Banat*. În: *Mitropolia Banatului*. Timișoara, 1968, 18, nr. 4-6, p. 269-275.

Nistor, Ioan Silviu, *Număr jubiliar dedicat aniversării a 240 de ani de la înființarea școlilor de la Blaj (1745-1994)*. În: *Cultura creștină*. Blaj, 1994, p. 151.

Pascu, Ștefan, *Școlile Blajului*. În: *Apulum. Acta Musei Apulensis*. Alba Iulia, 1983, 21, p. 431-433.

Pavel, Teodor, *Activitatea Astreii pentru dezvoltarea învățământului românesc din Transilvania (1861-1918)*. În: *Sargeția*. Deva, 1973, 10, p. 263-306.

Idem, *Contribuții la istoria învățământului românesc din nord-vestul Transilvaniei: învățământ primar și secundar în anii 1849-1868*. Teză de doctorat. Coordonator științific prof. univ. dr. Mihail Dan. Institutul de Istorie și Arheologie Cluj, Cluj-Napoca, 1974.

Idem, *Date privind legislația școlară din anii absolutismului în Transilvania (1848-1960)*, *Lucrări Științifice, seria B*. Oradea, 1970, p. 234-245.

Idem, *Instituții românești moderne în Transilvania. Prelegeri universitare*. Cluj, 1994.

Idem, *Lupta pentru învățământul național românesc în părțile nord-vestice ale Transilvaniei între anii 1848-1851*. În: *Anuarul Institutului de Istorie „George Bariț”*. Cluj-Napoca 1972, 15, p. 145-167.

Idem, *Manifestări de conștiință națională în școlile bihorene din veacul trecut*. În: Emanuel Gojdu. Oradea, 1972, p. 9-20.

Idem, *Strădaniile școlare românești pe teritoriul Sălajului în perioada 1849-1867*. În: *Crisia. Muzeul Țării Crișurilor*. Oradea, 1971, 1, p. 55-66.

Pâclișeanu, Zenovie, *Politica minoritară a guvernelor ungurești (1867- 1914)*. București, 1943.

Poncea, Traian Valentin, *Lupta Românilor din Transilvania împotriva legislației învățământului în timpul dualismului austro-ungar (II)*. În: *Marisia*. Târgu-Mureș, XI-XII, 1981-1982, p. 279-297.

Idem, *Lupta Românilor din Transilvania împotriva legislației învățământului în primii ani ai dualismului austro-ungar (1867-1876)*. În: *Muzeul Național*. București, 1982, VI, p. 335-339.

Pop, Aurelia, *Aspecte ale educației gimnaziale. Examenul de maturitate la gimnaziul din Năsăud în perioada 1871-1910*. În: *Arhiva Someșană*. Năsăud, 2003, 2, p. 47-643.

Idem, *Școlile grănicerești năsăudene: 1851-1918*, Teză de doctorat. Coordonator științific prof. univ. dr. Nicolae Bocșan. Cluj-Napoca, 2011.

Pop, Ioan-Aurel; Bolovan, Ioan, *Istoria Transilvaniei*. Cluj-Napoca, Editura Eikon, 2013.

Pop, Macedon, *Activitatea vicarilor foranei episcopoești greco-catolici din districtul Năsăudului*. Bistrița, 1875.

Pop, Septimiu, *Din istoricul învățământului în județul Bistrița Năsăud (sec.VIII-1970)*. În: *File de Istorie. Muzeul de Istorie*. Bistrița, 1971, p. 209-237.

Pop, Vasile, *Școala românească din Tractul Băseștilor între anii 1867-1918*. În: *Acta Musei Porolissensis*, Zalău, 1971, 1, p. 327-335.

Popa-Andrei, Mirela, *Legea școlară 38/1868 și efectele sale asupra evoluției învățământului confesional năsăudean*. În vol. *140 de ani de legislație minoritară în Europa Centrală și de Est*. Editori: Gidó Attila, Horváth Istvan, Pál Judit. Cluj-Napoca, Editura Kriterion, 2010, p. 127-143.

Popeangă, Vasile, *Conceptul de școală bună în gândirea pedagogică românească din Transilvania*. În: *Revista de pedagogie*. București, 1990, 39, nr.1, p. 53-56.

Idem, *Rolul școlii românești din Transilvania în formarea generației Unirii*. În: *Revista de pedagogie*. București, 1978, 27, nr. 11, p. 8-11.

Idem, *Școala românească din Transilvania factor de înfăptuire a unității naționale*. În: *Revista de pedagogie*. București, 1988, 37, nr. 9, p. 58-61.

Idem, *Școala românească din Transilvania în perioada 1867-1918 și lupta sa pentru Unire*. București, Editura Didactică și Pedagogică, 1974.

Popescu Teiușan, Ilie, *Contribuții la problematica legislației școlare românești. Legea instrucției publice din 1864*. București, Editura Didactică și Pedagogică, 1963.

Popescu Teiușan, Ilie; Truter Tiberiu, *Din istoricul pregătirii cadrelor didactice*. În: *Revista de pedagogie*. București, 1969, 18, nr. 4, p. 120-125.

Popovici, Ioan, *Informații din arhivele bihorene privind situația școlilor românești din Bihor la începutul sec. al XX-lea*. În: *Revista Arhivelor*. București, 1991, 68, nr. 4, p. 509-514.

Popovici, Victoria, *Seminarul pedagogic*. În: *Revista de pedagogie*. București, 1992, 41, nr. 7-8, p. 94-96.

Porumbăceanu, Claudiu; Dulgău, Bujor, *Oameni din Sătmăr*. Satu-Mare, Editura Solstițiu, 2000.

Preda, Dumitru, *Trecutul școlii românești din Ardeal*. În: *Cercetări Numismatice*. București, 1938, 2, nr. 5-6, p. 1-8.

Pușcaș, Constantin Nicolae, *O pagină din trecutul învățământului românesc șimleuan*. În: *Acta Musei Porolissensis*. Zalău, 2001, 2, nr. 6, p. 73-74.

Radosav, Doru, *Aspecte ale învățământului din secolele XVIII-XIX în Satu-Mare*. În: *Satu-Mare. Studii și comunicări. Seria: arheologie-istorie-etnografie-artă*. Satu-Mare, 1980, p. 177-178.

Radu, T. Ion, *Proiectarea activității didactice*. În: *Revista de pedagogie*. București, 1983, 32, nr. 10, p. 20- 22.

Retegan, Simion, „*Să nu rămână fii națiunii noastre tot întunecați*”. *Demarajul școlar al zonei Zalăului la mijlocul sec. al XX-lea*”. În: *Școala Noastră*. Zalău, 1994, 4, nr. 2, p. 45-55; nr. 3, p. 65-69.

Idem, *Politică și educație la românii din Transilvania în epoca liberalismului austriac (1860-1967)*. În: *Anuarul Institutului de Istorie „George Bariț”*. Cluj-Napoca, 1990-1991, 30, p.73-88.

Idem, *Școlile sătești românești din zona Bistriței la mijlocul sec. al XIX-lea*. În: *Marisia*. Târgu-Mureș, XI-XII, 1981-1982, p. 213-223.

Rigman, Ciprian-Doru, *Formația intelectuală a protopopilor greco-catolici din episcopia Gherla la mijlocul secolului al XIX-lea*. În: *Crisia. Muzeul Țării Crișurilor*. Oradea, 2012, XLII, p. 49.

Sabou, Călin; Sabou, Mirela, *Implicarea bisericii greco-catolice în susținerea învățământului confesional din dieceza Gherla în sec. al XIX-lea*. În: *Acta Musei Porolissensis*. Zalău, 2003, 25, p. 361-366.

Sigmirean, Ioan, *Contribuții la istoria învățământului românesc din Transilvania, Școala din Caila, Comuna Sintereag, jud. Bistrița Năsăud, de la începuturi până la Marea Unire din 1918*. În: *File de istorie*. Bistrița, 1989, 6, p. 189-192.

Sima, Ana-Victoria, *Receptarea Herbartianismului în Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*. În vol. *Specific românesc și confluente central-europene. Profesorului Teodor Pavel la împlinirea vârstei de 70 de ani*. Volum îngrijit în colaborare cu Iosif Marin Balog și Ion Cârja. Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2012, pag. 275-290.

Slavici, Ioan, *Românii de peste Carpați*. București, Institutul de Arte grafice C. Sfetea, 1911.

Sohorca, Iustin, *Monografia școlilor din Sângeorz-Băi, județul Năsăud*. În: *Arhiva Someșeană*. Năsăud, 1938, nr. 24, p.176-196.

Stanciu, Ion, *125 de ani de la adoptarea Legii instrucțiunii publice (1864)*. În: *Revista de pedagogie*. București, 1989, 38, nr. 11, p. 58-61.

Stanciu, Stoian, *Procesul educativ în satul Șanț din județul Năsăud*. Craiova, Editura Ramuri, 1944; Șteiu, Nicolae, *Ioan Mangu din Fildu învățător și luptător pentru cauza românilor din Austro-Ungaria*. În: *Acta Musei Porolissensis*. Zalău, 1988, 12, p. 827-831.

Suciu, Coriolan, *Arhieriei Blajului-ctitori de școli naționale. La 190 ani de la deschiderea școlilor din Blaj*. Blaj, Tipografia Seminarului, 1944.

Idem, *Jubileul de 75 de ani al școlii Normale române unite de învățători din Blaj*. În: *Tribuna*. Brașov, 1941, 4, nr. 33, p. 5.

Suciu, Viorica; Zevedei, Ioan, Drăghișă, *Din corespondența lui Ioan Pop Reteganul cu Ioan Micu Moldovan*. În: *Sargeția*. Deva, 2006, XXXIV, p. 179-187.

Șuteu, Traian, *Organizații învățătoresți în Transilvania*. Cluj, Institutul de arte grafice „Ardealul”, 1929.

Tóth, János, *Începuturile activității asociației medicilor, farmaciștilor și naturaliștilor din Bihor*. În: *Crisia. Muzeul Țării Crișurilor*. Oradea, 1993, 23, p. 223-233

Țărcoviciu, Victor, *200 de ani de la apariția primului manual de pedagogie pentru învățătorii români din Transilvania*. În: *Revista de pedagogie*. București, 1984, 33, nr. 11, p. 56-60; nr. 12, p. 55-57.

Idem, *Damaschin Bojîncă, pedagog iluminist*. În: *Revista de pedagogie*. București, XIII, 1964, nr. 2, p. 53- 63.

Ureche, Lazăr, *Fondul școlar central năsăudean și contribuția sa la dezvoltarea învățământului românesc, 1861-1918*. În: *File de Istorie*. Bistrița, 1988, 5, p.121-133.

Vlad, Ioan, *Primul Congres al Corpului didactic din România (1884)*. În: *Revista de pedagogie*. București, 1984, 33, nr. 5, p. 57-58.

Vlad, Valer, *Aspecte ale dezvoltării învățământului în satul Ciocmani până în 1918*. În: *Acta Musei Porolissensis*. Zalău, X, 1986, p. 579-584.

Vulea, Camelia Elena, *Rețeaua școlară în vicariatul greco-catolic Hațeg între anii 1849-1867*. În: *Sargeția*. Deva, 2001-2002, XXX, p. 501-529.

Zamfir, Florin, *Școala și societatea românească din comitatul Timiș, între anii 1867- 1900*. Timișoara, Editura Marineasa, 2009.

Zberca, Vasile Mircea, *Întruniuni ale Reuniunii învățătorilor români de la școlile confesionale greco-ortodoxe din dieceza Caransebeșului ținute în Banatul sârbesc*. În: *Annales Universitatis Apulensis. Seria historica*. Alba Iulia, 2003, 7, p. 303-305.

Idem, *Reuniunea învățătorilor români de la școlile confesionale greco-ortodoxe din dieceza Caransebeșului: Conferințele învățătoarești și adunările generale ale Reuniunii în Banatul sârbesc*. În: *Banatica*. Reșița, 2003, 16, nr. 2, p. 225-232.

G) Resurse digitale

<http://dexonline.ro/definitie/fonomimic>.

http://eminescu.pagetar.ro/opagera_compagleta/volum10/v10pag0083.htm.

http://www.caransebes.ro/cultura/pagersonalitati/Stefan_Velovan.htm.

<http://istorie.uab.ro/publicatii/>.

http://www.arhivelenationale.ro/images/custom/image/serban/inventare%20șjan/bistritanasaud/R_euniunea%20invatatoreasca%20greco-catolica%20Mariana_1872-1939.pdf.

http://www.history-cluj.ro/Istorie/Ro/Doctorate/doctorat_boroica/rezumat%20tez_%20de%20doctorat%20Boroica%20Ioan.pdf.

http://www.history-cluj.ro/Istorie/Ro/Doctorate/doctorat_boroica/rezumat%20tez_%20de%20doctorat%20Boroica%20Ioan.pdf.

<http://www.corneliu-coposu.ro/articol/index.php/1639-preoi-greco-catolici-inaintai-ai-lui-corneliu-coposu-gavril-vaide-de-glod-ii-caiete-silvane-marin-pop-ianuarie-2011/>.

<http://www.bcuculuj.ro/bibliorev/arhiva/nr17/carte-biblio2.html>.

http://arhivawww.uoradea.ro/attachment/791672704232e82e41d0a31a6bc16159/7407c541667973ae1d9ed820284c40d0/Nistoroiu_Nicolae_rezumat_teza_doctorat.pdf.

http://www.simleusilvaniei.ro/prezentare_personalitati_10.php.

<http://www.bibliotecasatumare.ro/viorel2.pdf>.

http://doctorat.ubbcluj.ro/sustinerea_publica/rezumat/2011/teologie/vida_flaviu_ro.pdf.

http://ro.wikisource.org/wiki/Istoria_folcloristicii_maramure%C8%99ene/Epoca_veche.<http://www.buletindecarei.ro/2011/04/familia-marchis-din-carei-p-i.html>.